

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ НАФТОГАЗОВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

FEATURES OF ENVIRONMENTAL TAXATION OF OIL AND GAS COMPANIES: PRACTICE OF FOREIGN COUNTRIES

Гобир І.Б.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки природокористування
і організації виробництва,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Розглянуто класифікацію екологічних податків за основними ознаками. Проаналізовано діючі екологічні податки в зарубіжних країнах і в Україні. Визначено особливості екологічного оподаткування нафтогазовидобувних підприємств. Показано напрями покращення екологічної політики нафтогазовидобувних підприємств, зокрема вдосконалення нормативно-правової бази із запозиченням міжнародного досвіду. Доведено необхідність надання пільг вітчизняним нафтогазовидобувним підприємствам.

Ключові слова: екологічні податки, екологічна політика, видобуток, прибуток, нафтогазовидобувні підприємства, вуглеводні.

Рассмотрена классификация экологических налогов по основным признакам. Проанализированы действующие экологические налоги в зарубежных странах и в Украине. Определены особенности экологического налогообложения нефтегазодобывающих предприятий. Показаны направления улучшения экологической политики нефтегазодобывающих предприятий, в частности совершенствование нормативно-правовой базы с заимствованием международного опыта. Доказана необходимость предоставления льгот отечественным нефтегазодобывающим предприятиям.

Ключевые слова: экологические налоги, экологическая политика, добыча, прибыль, нефтегазодобывающие предприятия, углеводороды.

The article reviews the classification of environmental taxes and compares the types of environmental taxes which are used in Ukraine and in foreign countries. The features of environmental taxation of oil and gas companies are defined. Areas of improvement of environmental policy of oil and gas companies are showed, including the improvement of the legal framework of borrowing international experience. The necessity of providing benefits to domestic oil and gas companies is proved.

Keywords: environmental taxes, environmental policy, extraction, profit, oil and gas companies, hydrocarbons.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з найбільш актуальних проблем охорони навколишнього середовища в Україні є проблема фінансування природоохоронних заходів. В умовах фінансово-економічної кризи ситуація ще більше загострилася, оскільки державні витрати на потреби охорони навколишнього середовища були істотно скорочені. Питання про формування альтернативних джерел фінансування природоохоронної діяльності, вагома роль серед яких належить екологічному оподаткуванню, нині є особливо актуальним для України. Фундаментальні зміни для досягнення екологічних цілей потребують не просто впровадження екологічних податків, а налагодження процесу ефективного управління

ними та постійного вдосконалення їх форм. Успіху у цьому напрямі можливо досягти тільки за умови подальшого дослідження суті екологічних податків, різноманітності їх видів та можливих наслідків від їх впровадження. Екологічні проблеми України загалом не відрізняються від відомих світових проблем, тому аналіз закордонного досвіду допоможе зрозуміти, які види податків можуть бути найефективнішими для впровадження в простих умовах українських економічних реалій.

Специфіка гірничовидобувної промисловості з її високими ризиками, обмеженістю і вичерпністю запасів корисних копалин зумовила поширення у світовій практиці спеціальних підходів до її оподаткування. Основною особливістю є збалансоване використання часто підвищених

податкових зобов'язань із системою пільг та знижок, що стимулюють надкористувача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню різних аспектів екологічного оподаткування присвячено праці О.О. Веклича, Б.О. Горлицького, Б.М. Данилишина, Л.Г. Мельника, О.Т. Левандівського, Г.М. Пишкіної, В.Я. Шевчука та ін. Серед зарубіжних авторів особливу увагу цій проблемі приділили П. Екінс, Х. Девені, М. Паркес, В.К. Джагер.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Значна кількість дослідників присвячують свої роботи питанням законодавчого регулювання видів і нормативів податкових платежів під час видобутку вуглеводнів, впливу податкового навантаження на економіку конкретних підприємств та пошуку шляхів оптимізації рентабельності і рівня податкових платежів. Разом із тим проблемними і такими, що потребують детального вивчення, залишаються питання економічного стимулювання господарюючих суб'єктів, які займаються розробленням виснажених родовищ нафти і газу, особливо на завершальній її стадії, та забезпечення державних інтересів щодо ефективного використання наявних запасів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є аналіз закордонного досвіду впровадження й удосконалення екологічного оподаткування, розгляд особливостей управління екологічними податками, що притаманні окремим країнам, а також знаходження шляхів реформування системи екологічного оподаткування нафтогазовидобувних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розгляд досвіду зарубіжних країн доцільно розпочати з аналізу підходів до визначення поняття екологічних податків. Європейська Комісія визначає екологічні податки як усі податки, база стягнення яких чинить специфічний негативний вплив на навколишнє середовище [1]. Екологічні податки (якщо бути точним – податки, які мають відношення до екології) були визначені в рамках ОЕСР і Міжнародного енергетичного агентства як будь-які обов'язкові односторонні платежі органам державного управління, база стягнення яких має відношення до екології (при цьому податкову базу становлять енергоносії, відходи, викиди, природні ресурси і т. д.) [2].

Як порівняння наведемо визначення екологічного податку Податковим кодексом України: екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднювальних речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберіга-

ються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 р. [3]. На відміну від зарубіжних джерел українське законодавство вже у визначенні екологічного податку перераховує види діяльності, які є базою екологічного оподаткування, та уточнює, які саме радіоактивні відходи оподатковуються, тобто визначення екологічного податку Податковим кодексом України є надміру деталізованим.

У Європі податки належать до екологічних, коли база оподаткування є фізичною одиницею виміру або умовною одиницею того, що чинить достовірно встановлений негативний вплив на довкілля [4]. У різних країнах їх називають по-різному: платежами, зборами, платою, податками, але все це лише різні назви одного економічного інструменту.

У національній податковій системі України податкові інструменти екологічного регулювання тільки проходять стадію становлення і потребують удосконалення. Концептуальною основою екологізації податкових систем є ідея подвійного виграшу, відповідно до якої економічне стимулювання охорони довкілля і ресурсозберігання шляхом запровадження екологічних податків (зборів) повинні одночасно супроводжуватися пропорційним зниженням податкового навантаження на інші об'єкти оподаткування, наприклад доходи.

Зарубіжні країни використовують екологічні податки для стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища. Крім того, вони є засобом і методом для вирішення проблеми перерозподілу коштів у бік збільшення фінансування програм, націлених на раціональне природокористування та збереження якості навколишнього природного середовища. В Україні екологічні податки нині виконують тільки роль фіскальної спрямованості системи стягнення екоресурсних платежів.

Директорат із податків і митних зборів Європейської Комісії [5] розподілив екологічні податки за сферою використання на сім основних груп: енергетичні податки (на моторне паливо, на енергетичне паливо, на електроенергію); транспортні податки (податки на пройдені кілометри, акцизи під час купівлі авто, щорічний податок із власника); плата за забруднення (емісії забруднюючих речовин в атмосферу та викиди у водні басейни); плата за розміщення відходів (сюди належать платежі за розміщення відходів на звалищах, за їх переробку і податки на низку спеціальних продуктів: упаковка, батареї, шини, мастильні масла тощо); податки на викиди речовин, що призводять до глобальних змін середовища (речовини, що руйнують озоновий шар і парникові гази); податок на шумову дію; платежі за користування природними ресурсами (переважно за користування водою).

Нині в зарубіжних країнах застосовують, за приблизними підрахунками, близько 500 різновидів екологічних податків [6]. Відповідно до цільового спрямування, їх поділяють на три групи [7]. До першої належать податки, що мають фіскальну функцію, вони підвищують доходи, спрямовані не тільки на покриття витрат екологічного регулювання, а й на поповнення бюджету. Друга група – це податки на покриття витрат, вони спрямовані на відновлення навколишнього середовища (плата за збір води, розміщення відходів тощо). До останньої групи належать стимулювальні податки, вони стягуються для зміни поведінки суб'єктів, що завдають збитків навколишньому природному середовищу, тобто «виховують» відповідальну поведінку.

Із перерахованих категорій найважливішими є енергетичні податки. Це податки на енергоресурси, що використовуються як транспортом, так і стаціонарними пристроями. У структурному розрізі частка енергетичних податків становить 75% від загальної кількості екологічних податків у європейських країнах, тоді як на транспортні податки припадає всього 20,9% [8]. Такий відсоток енергетичних податків зумовлений тим, що енергія нині є критичним компонентом розвитку економіки. Також необхідно враховувати, що використання енергії, особливо з викопних видів палива (газ, нафта, вугілля), супроводжується негативними наслідками, такими як забруднення атмосферного повітря, передусім вуглекислим газом, що в підсумку призводить до посилення змін клімату у глобальних масштабах. Оподаткування енергії є також важливим політичним інструментом, який суттєво впливає на цінову політику енергоресурсів і сприяє більш раціональному їх використанню [9, с. 38]. У зв'язку із цим у 2011 р. Євроспільнотою було запропоновано новий проект Директиви про оподаткування енергетичних ресурсів, де запропоновано нові правила, спрямовані на підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів, а також споживання сприятливіших для навколишнього середовища продуктів. Крім того, запропоновано встановити мінімальну ставку екологічного податку на викиди вуглецевого газу в розмірі 20 євро/т CO₂. [8].

Частка екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в різних країнах може значно відрізнятися. Так, як свідчать дослідження вітчизняних науковців [10], серед аналізованих країн найнижчу частку екологічних податків має США – 3,2%. При цьому найвищий показник демонструє Ірландія – 11,9% від загального обсягу оподаткування. Середній рівень обсягів екологічних податків демонструють кілька країн: Греція і Нова Зеландія – по 6,1% від загального обсягу оподаткування, Японія – 6,5%, Фінляндія – 7,3%, Іспанія – 7,5%.

Отже, практично в усіх економічно розвинених країнах у різних формах присутні екологічні податки. Водночас варто зауважити, що адмі-

ністрування цих податків може істотно відрізнятися, вони можуть ураховуватися у вартості товару, супроводжувати процес виробництва або сплачуватися під час утилізації товару. Отже, зарубіжний досвід екологічного оподаткування свідчить про високу ефективність цього виду інструменту екологічної політики. Аналіз розподілу коштів, отриманих від екологічного податку в Україні станом на 2015р., у своєму дослідженні здійснила О.А. Чала, де, зокрема, відзначила, що трансформація системи розподілу екологічного податку реалізована шляхом закріплення надходжень тільки за загальним фондом у частці 80% до місцевих і 20% до державного бюджетів. Частки надходжень від екологічного податку прив'язані до території його формування. Треба зазначити, що Верховна Рада України наприкінці 2015 р. переспрямувала надходження від екологічного податку із загального фонду місцевих бюджетів у спеціальний фонд для використання цих коштів виключно на програми із захисту навколишнього середовища, що є, безумовно, позитивним. Відповідно, 80% надходжень від екологічного податку йтимуть до спецфондів місцевих бюджетів, з яких 25% надходжень будуть спрямовувати в сільські та міські бюджети, а 55% – до обласних бюджетів [11]. Отже, у загальному фонді державного бюджету залишаються 20% надходжень від екологічного податку. У загальному фонді отримані кошти змінюють своє призначення та напрямки їх використання. До спеціального фонду надходять цільові кошти, які витратити можна тільки за цільовим призначенням. Унаслідок цього платежі поступово отримують своє цільове призначення у процесі перерозподілу їх за джерелами витрат і зростають у напрямі природоохоронних заходів.

Податковим кодексом України визначено складники економічного механізму ПК: екологічний податок; рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктоводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України; рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні; плата за користування надрами; плата за землю; збір за користування радіочастотним ресурсом України; збір за спеціальне використання води; збір за спеціальне використання лісових ресурсів тощо.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду у сфері оподаткування природоохоронної діяльності дає змогу зробити висновок, що в більшості промислово розвинених країнах екологічні податки становлять значну суму в загальній системі податків та платежів (у середньому 5–10%) [11]. В Україні ця величина сягає 1,5–1,84% до загальної суми доходу держбюджету. Найбільш ефективним економічним засобом впливу на захист навколишнього природного середовища (НПС) і раціональне використання природних

ресурсів є запровадження платежів за природокористування та забруднення НПС, а також стягнення штрафів за недотримання діючих норм і правил тощо. Ці заходи спрямовані на те, щоб примусити користувачів природних ресурсів раціонально використовувати їх шляхом запровадження введення технологічних змін у виробництво або шляхом економії сировини, а також щоб скоротити обсяги забруднення. Податки за забруднення НПС є досить ефективними і здійснюють стимулюючу дію на певні галузі промисловості.

Враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що запровадження суворої податкової системи в низці країн відіграло значно більшу роль у покращанні стану НПС, ніж ужорсточення норм і стандартів.

Рівень світових цін на нафту давав змогу підприємствам, які здійснюють її видобування в Україні, повною мірою покривати зростання власних витрат на видобування вуглеводневої сировини, яке виникає у зв'язку з ускладненнями, пов'язаними з подальшим розробленням покладів нафти в умовах їх виснаженості. Однак перепоною для розвитку нафтогазовидобувних підприємств України став рівень податків, які щорічно зростають, зокрема, у зв'язку зі збільшенням розміру рентної плати за користування надрами для видобування нафти попри те, що за останні роки ціна на нафту зменшилася більше ніж утричі.

Практично збільшуються ставки рентної плати, що змушує нафтогазовидобувні підприємства сплачувати податки за рахунок зменшення прибутку, що негативно впливає на розвиток галузі. Так, у 2013 р. рівень податкового навантаження діяльності, пов'язаної з видобуванням нафти (суми податку на додану вартість, рентної плати за користування надрами для видобування нафти та податку на прибуток підприємств), становив 67% від ціни реалізації нафти, а загальний обсяг податків у 2,5 рази перевищував розмір прибутку від видобутку нафти. У 2014 р. рівень податкового навантаження зріс майже до 76% від ціни реалізації нафти, що більше ніж утричі перевищувало розмір прибутку від видобування нафти. Прогнозується, що в 2016 р. зазначене співвідношення буде збережено на рівні 2014 р. Таким чином, надлишкове податкове навантаження негативно впливає на розвиток нафтогазовидобувних підприємств, що підтверджується зниженням обсягів видобутку нафти [12].

Подальше збільшення розмірів оподаткування підприємств нафтогазовидобувної галузі України та постійне підвищення податкового навантаження на них загрожують падінням обсягів видобутку вуглеводнів.

Нині у світі поступово зменшується податкове навантаження та запроваджуються стимули інвестування коштів у розвідування нових покладів вуглеводневої сировини. Це насам-

перед пов'язане зі скороченням запасів нафти і газу та труднощами під час їх видобування. Необхідно зазначити, що в Україні складність видобування нафти набагато вища, ніж у Росії або у Казахстані, що пов'язано з експлуатацією великої кількості малодебітних свердловин на старих, виснажених родовищах. При цьому наша країна має невеликий обсяг видобувних запасів порівняно з Росією або Казахстаном та гірший коефіцієнт їх відновлення.

Збільшено ставки екологічного податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення: азоту оксидів до 1 968,65 грн./т (з 1 553,79), ацетону – 738,45 (582,83), вуглеводнів – 111,26 (87,81), озону – 1 968,65 (1 553,79) тощо.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальшого розвідок у даному напрямку. Система екологічного оподаткування відбиває взаємозалежність негативного впливу на довкілля (обсяги, види, категорія викидів та скидів) і ставок оподаткування (система диференційованих ставок), що сприяє прогресивності екологічного оподаткування.

Отже, у ході дослідження явища екологічного оподаткування було з'ясовано, що всі економічно розвинені країни застосовують екологічні податки, відрізняється лише частка таких податків у сукупному ВВП країн та в загальному обсязі оподаткування. В умовах значної різноманітності видів екологічних податків особливого значення набуває класифікація екологічних податків як інструмент їх узагальнення і систематизації. Національні екологічні податки країн – членів ЄС мають значні розбіжності у структурі й методах застосування, однак виконують переважно одні й ті самі завдання, що забезпечило змогу узагальнення видів екологічних податків аналізованих країн. Порівнявши виокремлені вісім видів екологічних податків з екологічними податками України, було з'ясовано, що в нашій країні запроваджено екологічні податки трьох видів: плата за забруднення навколишнього середовища, податки на відходи та специфічні для нашої країни податки (пов'язані з радіоактивними відходами). Щодо решти видів екологічних податків, то в Україні все ж діють податки, що регулюють використання природних ресурсів, електроенергії та експлуатацію транспортних засобів, однак вони не є складниками екологічного податку.

У ході дослідження виявлено незначну тенденцію до збільшення ставок екологічного податку на нафтогазовидобувних підприємствах.

Основою процесу екологізації економіки в Україні має стати гармонізована з міжнародним законодавством нормативно-правова база в галузі охорони навколишнього середовища, урегулювання відносин в еколого-еко-

номічній сфері відповідальності за нанесення шкоди навколишньому середовищу. Основи такого законодавства в нашій країні вже створено, проте вони потребують подальшого вдосконалення. Передусім необхідно підходити до вирішення цієї проблеми, поставивши за мету не тільки боротьбу із забрудненням навколишнього середовища. Тут потрібен комплексний підхід до екологізації економічного розвитку, який передбачає запровадження системи заходів щодо зниження навантаження на довкілля.

Нині іноземні компанії та новостворені спільні підприємства з видобування нафти і газу отримують пільги порівняно із нафтогазовидобувними управліннями ПАТ «Укрнафта» та приватними вітчизняними нафтогазовидобувними підприємствами. Зростання податкового навантаження та регулювання ціни реалізації вуглеводнів не дають змоги замінити застарілі технології нафтогазовидобувних підприємств та конкурувати на внутрішньому ринку через надмірний обсяг накладних експлуатаційних витрат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Экологические налоги [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rus-finans.com/osobennosti-nalogooblojeniya-v-stranah-evropeiskogo-soyza/ekologicheskie-nalogi.php>
2. Paul Ekins. Theory and Practice of Environmental Taxation [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-and-practice-of-environmental-taxation?showall=1>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page37>
4. Екосередовище і сучасність. Т. 5. Управління екосередовищем в умовах регіоналізації / С.І. Дорогунцов [та ін.]. – К. : Кондор, 2006. – 446 с.
5. Environmentally related taxes database / Офіційний сайт Європейського екологічного агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps>
6. Веклич О.О. Екологічне оподаткування як механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки / О.О. Веклич // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : АртДрук 2013. – С. 36–37.
7. Серебрянський Д.М. Європейський досвід запровадження та функціонування системи екологічного оподаткування: уроки для України / Д.М. Серебрянський, Ю.В. Ющенко // Вісн. податкової служби України. – 2009. – № 41. – С. 41–45.
8. Environmental taxes statistics / Офіційний сайт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Environmental_tax_statistics
9. Гаркушенко О.Н. Состояние и перспективы применения экологических налогов в Украине / О.Н. Гаркушенко // Економіка промисловості. – 2013. – № 3(63). – С. 37–46.
10. Веклич О.О. Екологічне оподаткування в Україні: реалії та напрями вдосконалення з урахуванням світового досвіду : [монографія] / О.О. Веклич ; НАН України, Ін-т економіки. – К. : Либідь, 2001. – 347 с.
11. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо цільового спрямування екологічного податку» від 24.12.2015 № 918-VIII.
12. Колбушкін Ю.П. Зниження податкового навантаження на нафтогазовидобувні підприємства як фактор підвищення рівня економіки країни / Ю.П. Колбушкін // Нафтова галузь України. – 2016. – № 2. – С. 3–4.